

Het verhaal van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.
Het Groningse departement werd opgericht op 31 december 1791.

Voor een goed begrip moeten we kijken naar de omstandigheden waaruit de maatschappij voortkwam. Die waren eigenlijk vrij uniek te noemen

We gaan dus eerst kijken naar de achtergrond van Nederland.

Wij waren sinds onze onafhankelijkheidsstrijd onder leiding van Willem van Oranje tegenover Filips II uniek in Europa en de rest van de wereld.

Een Republiek tussen Vorsten: dat betekende nogal wat. Niet iemand die van bovenaf bepaalde wat je wel of niet mocht denken.

Willem van Oranje in feite opgegroeid als broer van Filips II komt met grote kritiek op de inquisitie, maar het zijn de mensen van de wat minder invloedrijke adel die met het smeekschrift komen in 1566: stop de inquisitie! De landvoogdes Margaretha schrikt, maar graaf de Berlaymont zegt "Ce ne sont que des Geux madame: het zijn maar bedelaars!

Geuzen werd nu een strijdnaam!

Uiteindelijk leidde alle onrust wel tot de Acte van Verlatinghe, het zou als voorbeeld gezien worden door andere landen. Toen Barack Obama in 2014 Nederland bezocht heeft hij ook de Acte van Verlatinghe bekeken:

Burgers aan de macht! Geen dominante vorst die alles maar kan bepalen.

Je ziet dan ook dat er behoorlijk wat mensen, die in de landen om ons heen geen vrijheid van meningsuiting hadden graag naar ons kwamen om hier in ruimte over van alles na te denken en ook te publiceren, zoals Baruch Spinoza.

Mede hierdoor floreerde ook de wetenschap, denk aan Constantijn Huygens.

In intellectueel opzicht liepen we dus absoluut niet achter.

Hier geen vorst geen dominante adel. Die de organisaties onder controle hielden. Nee de burgers !

Ook ontstond een bloeiende wereldhandel met burgers als aandeelhouders.

Door geld als aandeelhouders bij elkaar te schuiven is men instaat bijvoorbeeld grote vloten te bouwen die de concurrentie op zee met bijvoorbeeld Engeland goed aankonden.

Wat verder ook niet wil zeggen dat we in bijvoorbeeld Indonesië alles goed gedaan hebben (de VOC); om maar niet te spreken over de slavenhandel door de WIC.

Overigens heeft de Maatschappij al vanaf haar oprichting aangedrongen op afschaffing van de slavernij. In Oost-Indië werd de slavernij afgeschaft in 1860 en in West-Indië in 1862. Ter vergelijking: in de VS kregen de 'negerslaven' in 1865 hun 'vrijheid'.

Het was de gegoede burgerij die hier ook de toon aangaf in cultureel opzicht. Denk hierbij aan de grote opdrachten aan kunstenaars in onze Gouden Eeuw.

Door de uitgifte van aandelen konden veel mensen profiteren, maar het verschil tussen arm en rijk werd wel steeds groter.

De aan het einde van de 18^e eeuw in deze setting opgerichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, met in korte tijd Departementen verspreid over het hele land, had als drijfveer 'Verheffing van het volk'.

Daarom begon de Nutsbeweging al voor 1800 met degelijk gratis onderwijs.

Compleet met boekjes en een kweekschool. Natuurlijk ook beïnvloed door de Verlichting.

Honderd jaar lang bleef men aandringen op een leerplicht, die er pas in 1900 zou komen.

De nadruk zal al die tijd en ook daarna liggen op volksontwikkeling middels bijvoorbeeld onderwijs en bibliotheken. Het accent lag daarbij op de ontwikkeling van het lagere, dus armere volk.

Vooral het initiatief van het Nut voor het opzetten van bibliotheken was uniek. Het Nut begon in Nederland rond 1810 met uitlenen van boeken. Het voorbeeld werd gevolgd door andere landen: Duitsland in 1828, Engeland en de VS rond 1850 en Frankrijk in 1866.

Ook beschouwde het Nut toneel en zang als van grote toegevoegde waarde ... en natuurlijk ook Armenzorg of wel Maatschappelijke Zorg.

In verschillende fasen zullen belangrijke keerpunten in de Nederlandse geschiedenis ook leiden tot heroverwegingen van de taken die het NUT zich stelt, zoals:

1848:

Overall in Europa ontstaan grote protesten als na de nederlaag van Napoleon en door het Wener Congres de vorsten het weer voor het zeggen hebben gekregen.

Koning Willem II maakt zich zorgen en stelde Thorbecke aan om een grondwet te maken.

De liberaal Thorbecke kwam met de opzet van een constitutionele monarchie met een verdeling van de macht in een wetgevende een uitvoerende, waarin dus ook vastgelegd de ministeriele verantwoordelijkheid werd vastgelegd, en een rechtsprekende macht.

Hij koos voor stemrecht via het censuskiesrecht: alleen zij die een bepaalde som aan belasting betalen mogen stemmen. Logisch volgens Thorbecke want zij zijn dus slim genoeg om veel te verdienen en zij mogen ook bepalen waar hun ingebrachte belastingcenten het best aan besteed kunnen worden.

Daarnaast ook vrijheid van godsdienst, meningsuiting, vereniging en vergadering, maar ook van onderwijs.

Voor het Nut zitten hier weer elementen in: als armeren dus geen stemrecht hebben, wie komt er dan voor ze op? Dus weer meer aandacht voor onderwijs!

In de tweede helft van de 19de eeuw komt de industrialisatie op. Het werk verplaats zich van 'huisvlijt' naar fabrieken, waar hele gezinnen gingen werken; ook vrouwen en kinderen dus. Thuis leefde men in krotten.

De Maatschappij gaat nu naast het pleiten voor leerplicht ook nadrukkelijk aandacht vragen voor de jongsten: door middel van kleuterscholen (bewaarscholen) kinderen voorbereiden op onderwijs en ze zichtbaar maken.

In 1874 komt Van Houten met zijn Kinderwetje: kinderen onder de 12 jaar zouden niet mogen werken. Het echte effect van het wetje komt pas bij de invoering van de leerplicht!

Voor die tijd werden kinderen bij controles in fabrieken vaak in kelders verstopt.

De Maatschappij heeft veel zogenaamde "bewaarscholen" opgericht. In 1910 waren het al 83 scholen met meer dan 73.000 leerlingen!!

En dat voordat de echte wet voor kleuterscholen er in 1955 kwam.

Ondertussen ook heel veel andere educatieve activiteiten opgezet: tekenscholen, naaischolen, cursussen koken en huishouden. Ook werd algemeen onderwijs aan volwassenen aangeboden.

Het Nut richtte in het hele land Nutsspaarbanken op. De overschotten werden gebruikt voor sociale en economische belangen voor de omgeving. Concreet moet dan gedacht worden aan woningbouwverenigingen, tuingrondaankopen voor arbeiderstuinen etc. In Groningen richtte men zelfs een Stuivertjesspaarbank op: men kon heel kleine bedragen inleggen, maar men wel tegen rente sparen. Later ontstond ook nog de Nutshulpbank, die pas redelijk recent is opgegaan in de Groningse Volkskredietbank.

De Eerste wereldoorlog leidde tot grote veranderingen:

Algemeen Mannen kiesrecht, later ook gevolgd door Vrouwenkiesrecht.

En voor het Nut vooral van belang: de onderwijspacificatie van 1917!

Een rare situatie voor het Nut, want ze waren toch vooral als liberalen vóór het algemene openbare onderwijs?

Maar er was meer: vernieuwingen in het onderwijs bleven nodig en men bleef bezig met de Volksopvoeding.

Wel verschoof de aandacht van verbetering voor de positie van de arbeidersklasse.

Je had nu toch ook een SDAP en een CPN. En niet te vergeten de ARP van Abraham Kuyper met aandacht voor de 'kleine luyden'!

Op andere terreinen bleef het Nut wel actief, bijvoorbeeld door de pedagogie als officiële wetenschap te verheffen. Er werden regelmatig lezingen verzorgd en men vestigde zelfs een bijzondere leerstoel in Groningen.

Tijdens de Tweede wereldoorlog leek het Nut voor haar voortbestaan zich te moeten aansluiten bij de Kultuurkamer. Men heeft dat voortdurend voor zich uit geschoven en zo voorkomen.

Na de oorlog was er weer veel aandacht voor de bibliotheken.

Maar dan komen er grote veranderingen:

Door de oprichting van de verschillende partijen was er politiek al veel aandacht voor de gewone mens.

Na 1901 als de leerplichtwet wordt ingevoerd ontstaat dus ook de aandacht voor het onderwijs en de scholing voor de gewone burger. De positie en de aandacht van het Nut gaat dus veranderen.

Ja en wat ging het Nut doen in de periode laten we zeggen vanaf 1960, in de verzorgingsstaat en daarna?

Veel zaken worden dus door de overheid opgepakt.

Het Nut gaat aandacht schenken aan andere zaken:

Lezingen voor haar leden over een breed scala van onderwerpen, zoals literatuur, geschiedenis, beeldende kunst en natuur. Met andere woorden: het is een culturele vereniging geworden.

Verlening van subsidies en ondersteuning aan bijvoorbeeld toneelclubs, schaak- en sportverenigingen, fanfarecorpsen en jeugdclubs.

Het Nut bevindt zich tussen het beschavingsoffensief en de nadagen van de verzorgingsstaat.

Maar die verzorgingsstaat is er eigenlijk niet meer zo.

Bij zijn aantreden als Koning noemde Willem Alexander het al:

het moest een 'participatie maatschappij' worden. We moeten het met elkaar doen.

Je ziet het ook. De overheid raakt steeds meer gebonden aan regels van de EU. Denk aan het stikstofbeleid. Verschuift ook verantwoordelijkheden naar de lagere overheden. Denk aan de jeugdzorg en de opvang van asielzoekers.

Met de enorme inflatie en hoge energieprijzen krijgen gezinnen het ook steeds moeilijker. Een op de 12 kinderen zou al in armoede leven. Op veel scholen is men al overgegaan op het starten met een ontbijt op school. Mantelzorgers lijken het moeilijker te krijgen passende hulp voor ouderen te vinden. Studenten en jeugd lijken in toenemende mate aan depressieve gevoelens te lijden.

Door de vele oorlogen heel veel asielzoekers: Syrië, Oekraïne.

Veel mensen in Nederland door de met grote leerachterstanden onder andere door gebrekkige beheersing van de taal.

Volle klassen waarbij ook achterstanden in vaardigheden als lezen en rekenen optreden.

Ook de democratie zelf ligt onder vuur, niet alleen door boerenprotesten ook door uitspraken van partijen als PVV en Forum voor Democratie.

Kortom de vraag is inderdaad nu: Welke houding moet het Nut nu gaan aannemen? Gaat het niet tijd worden om de bijdrage van het Nut weer concreter te maken? En hoe dan?

Zojuist heeft onze voorzitter al een idee geopperd!

Haren, 17 november 2022

Ineke van den Berg